

ALEVİLİKTE OCAK GELENEĞİ ve ALİ BİRCİVAN OCAĞI*

Ocak System in Alevi Tradition and Ali Bircivan's Ocak

Begüm KURT**

İlayda ÇAL***

Öz

Anadolu'nun sahip olduğu maddi ve manevi zenginliklerin oluşumunda gelenek ve göreneklerin, inanç merkezli uygulamaların payı büyüktür. İçerisinde yüzyılların birikimini barındıran ve Türk halk kültürünün önemli değerlerinden biri olan Alevilik, Anadolu'nun yapılanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Aleviliğin geleneksel bir şekilde devamlılığını sağlayan temel kurumların başında ise ocaklar gelmektedir. Ocaklar geçmişle gelecek arasındaki istikrarlı iletişimi ve bilgi akışını sağlayan teşkilatlardır. Köken bakımından kendilerini Hz. Ali ya da Hacı Bektaş Veli'ye dayandıran ocaklar, sahip oldukları kerametlerle toplum içerisinde özel bir yere konumlanan, töre hakkında muhafaza ettikleri bilgiyi toplumun hizmetine sunarak geleneğin aktarıcısı niteliği taşıyan, devraldıkları mirası kuşaktan kuşağa aktarmakla sorumlu ve böylece toplumsal bağları koruma işini üstlenmiş, dini törenleri düzenleyen ve yürüten kişilerin oluşturduğu kurumlardır. Soyun etrafında oluşan, dini inançların yönettiği bir sistem olarak da adlandırılabilir ocaklarda merkezi bir yapı yoktur. Bu sebeple Anadolu'da çok sayıda Alevi ocağı bulunmaktadır. Bunlardan biri Amasya Alevi ocaklarından Ali Bircivan ocağıdır. Bu çalışmada yazılı ve sözlü kaynaklar aracılığıyla elde edilen bulgular ışığında, Anadolu Alevi ocaklarından Ali Bircivan Ocağı incelenmiş, söz konusu ocağın geleneksel Alevilikteki konumunu ve yerini açıklamak amaçlanmıştır. Pir ocağı, rehber ocağı, mürşit ocağı, düşkün ocağı vb. nitelendirmelerle farklılaşan ocak anlayışına göre Ali Bircivan ocağı pir ocağı konumundadır. Ocağa ismini veren Ali Bircivan'ın soyu On İki İmam'a dayanmaktadır. Ali Bircivan'ın, İslam düşünürü ve Bektaşiliğin inanç önderi Hacı Bektaş Veli ile aralarında akrabalık bağı olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca Ali Bircivan'ın soy bakımından Keçeci Baba Ocağı'na mensup olması sebebiyle Keçeci Baba Ocağı mürşit ocağı sayılmıştır. Ali Bircivan Ocağı, çok sayıda âşik yetiştirerek halk sanatına ve devamlılığına katkı sağlamıştır. Ocağı temsilen birçok eren ve evliyanın varlığı ve kerametleri ile ilgili hikâyeler barındırması bağlamında halk kültürünü ve halk edebiyatını besleyen özel bir kaynak olarak değer taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Gelenek, Alevilik, Ocak, Ali Bircivan Ocağı.

Abstract

In the formation of the material and spiritual richness of Anatolia, traditions, customs and belief-centred practices had great importance. Alawism, which contains the accumulation of centuries and one of the important values of Turkish folk culture, has made an important contribution to the structure of Anatolia. Ocaks are the primary institutions that ensure the continuity of Alawism in a traditional way. The ocaks serve as a bridge that provides communication and information flow between the past and the future. In terms of their origin, they find themselves based on Hazrat Ali or Hacı Bektash Veli. The ocaks are located in a special place in the society with their miracles and they are transmitters of tradition by presenting the information they have preserved about serving for society. They are responsible for transferring the inherited tradition from generation to generation, thus undertaking the task of protecting social bonds and religious ceremonies. They are an institution formed by people

* Geliş Tarihi: 10.07.2020, Kabul Tarihi: 11.11.2020. DOI: 10.34189/hbv.98.006

Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında yürütülen yüksek lisans çalışmasıyla elde edilen verilerden üretilmiştir.
** Dr. Öğr. Üyesi, Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, begumkurt@cag.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4509-5125>

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, calilayda15@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3904-5025>

who organize and execute. There is no central structure in the ocaks, which can be defined as a system formed around the lineage and governed by religious beliefs. For this reason, there are many Alawi ocaks in Anatolia. One of them is Ali Bircivan's ocak from Amasya Alawi ocaks. In this study, the beliefs and rituals of Ali Bircivan Ocak, which is an example of the ocaks that have an important role in the continuity of Alawism, were examined in the light of the findings determined by field research and interview methods. It was aimed to explain the place and importance of the ocak in Anatolian Alawi patriarch (pir) ocak, guide (murshid) ocak, ocak of poor etc. According to the concept of ocak, which differs depending on qualifications, Ali Bircivan's ocak has the position of patriarch ocak. Ali Bircivan, whose name was given to the ocak, is based on the Twelve Imams. It is believed to have kinship with Hacı Bektash Veli, one of the most important personalities of Bektashism. In addition, due to the fact that Ali Bircivan is a member of Keçeci Baba's ocak, the latter is accepted as guide ocak. Ali Bircivan's ocak has a wide range of minstrels. There are many saints and mahatma associated with the hearth. More than half of the village where the ocak is located is its members.

Keywords: Culture, Tradition, Alawism, Ocak, Ali Bircivan's *Ocak*.

1. Giriş

Anadolu Aleviliğinde soya bağlı oluşumları ifade eden ocak kavramı, gelenekte önemli bir yer teşkil etmektedir. Ne zaman ortaya çıktıkları ile ilgili birçok farklı görüş bulunmaktadır; Hz. Ali'nin soyuna mensup olanlarca teşekkül ettirildiği, Hacı Bektaş Veli'den sonra olduğu ya da Anadolu'ya gelen Türkmen abdallar tarafından meydana getirildikleri söylenmektedir (Akın, 2017: 241-242; Atalay, 1999: 136; Şahin, 2007a: 316; Tuğrul, 2019: 460-465; Yaman, 2004: 54; Yaman 2011b: 43-64). Ocaklar, dini hayatı yöneten ve sosyal yaşamı biçimlendiren birer yapı olarak birleştirici olmakla birlikte tefrik eden birtakım özelliklere dayanmakta; bu sebeple köken ve kaynaklarına, işlevlerine ya da bağlılık durumlarına göre çeşitli yönlerden sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. İşlevlerine göre değerlendirildiklerinde aldıkları rehber ocağı, pir ocağı, mürşit ocağı, düşkün ocağı, dikme ocağı gibi adlandırmalar bu bakımdan nitelendirici olmaktadır. Bunlardan metbû ocak, mürşit ocağı, baş ocak ya da bir başka deyişle ana ocak olarak bilinen ocaklarla, onlara bağlı alt ocaklar arasındaki kuvvetli bağ; geleneksel bilgi ve icra hazinesini geçmişten geleceğe nakletmekte, böylece kültürel devamlılık sağlanmaktadır. Alevi ocakları içerisinde Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Ağu İçen/Ağuçan Ocağı ve Hasan Dede Ocağı birer mürşit ocağı olarak kabul edilmektedir. Bu baş ocaklara bağlı birçok pir ocağı bulunmaktadır. Mürşit ocaklarına bağlı pir ocakları bu anlamda oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir.

Hamza Aksüt'ün konumu belli olmayan ocaklar¹ arasında zikrettiği Keçeci Baba Ocağına (2010: 348) bağlı bir pir ocağı olan Ali Bircivan Ocağı, Karadeniz bölgesinde, Amasya ilinin en batısına konumlanmıştır. Merkezi Gümüşhacıköy ilçesine bağlı Sarayözü köyü olan Ali Bircivan Ocağı geleneksel yapılardan biridir. Ali Bircivan Ocağı'nın yanı sıra yörede bulunan Ağuçan mürşit ocağı ve ona bağlı pir ocağı Hubyar Sultan Ocağı; Dede Garkın mürşit ocağına bağlı pir ocakları Ali Seydi Sultan Ocağı, Pir Sultan Abdal Ocağı ve Şah İbrahim Veli Ocağı ile yine konumu belli olmayan ocaklardan Seyyid Selahaddin Ocağı ile İmam Rıza Ocağı ve bir

mürşit ocağı olan Battal Gazi Ocağı (Yıldız, 2011a: 228-242) mensuplarının varlığı ile Amasya yöresinde ocak geleneği ile aktarılan manevi hazinenin zengin, geçmişle bugün arasındaki iletişimin canlı, kuşaklar arası bilgi akışının ise sürekli olduğu anlaşılmaktadır. Adı geçen ocaklar aynı zamanda Alevi geleneğine bağlı kültürün Amasya yöresinde ne denli etkili olduğunu ifade etmektedir.

Ali Bircivan ocakzadelerinin çoğunlukla Merzifon ve Gümüşhacıköy ilçesinde yaşadıkları bilinmektedir. Bu bağlamda talip kitlesi oldukça kalabalık olan Ali Bircivan Ocağı'nın Amasya yöresinde Anadolu Aleviliğinin bir parçası olarak faaliyet gösterdiğini söylemek mümkündür. Ali Bircivan Ocağı'nın özelinde; soy, keramet ve yaptıkları hizmet ile halk arasında yer edinen kutsal şahsiyetlerin odağında buldukları ocak geleneğinin değerlendirildiği bu çalışmada, Ali Bircivan'ın varlığı ve önderlik ettiği silsilenin Anadolu Alevi geleneğine dâhil ocaklar içerisindeki yeri ve önemini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Pir ocağı olarak nitelendirilebilecek olan ocağa ismini veren Ali Bircivan'ın soyu On İki İmam'a dayandırılmaktadır. Anlatılara göre Ali Bircivan'ın Hacı Bektaş Veli ile akrabalık bağlantısı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Ali Bircivan soyca Keçeci Baba Ocağı'na mensuptur ve Keçeci Baba Ocağı'nı mürşit ocağı olarak kabul etmektedir.

Amasya yöresi Alevilerinin inanç yapısı ve gelenekleri üzerine yapılmış birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Bunların başında Harun Yıldız'ın *Amasya Yöresi Alevileri: Tarihçesi, İnançları, Örf ve Âdetleri* (2003) isimli çalışmasını zikretmek gerekir. Yıldız, Amasya yöresi Alevilerinin inançları, ibadetleri, ahlaki kuralları, örf ve âdetleri ile dini kurumlarını ele alan bu çalışmayı takiben kaynakçada isimleri verilen ve çalışmayı oluşturmada yararlanmış Amasya yöresi Aleviliği üzerine sunduğu diğer araştırmalarıyla alana önemli katkılar sağlamıştır. Ali Bircivan Ocağı üzerine yapılmış diğer müstakil çalışma ise İsmail Onarlı'ya aittir. Dolayısıyla bu çalışmayla Ali Bircivan Ocağı'na dair sınırlı bilgi ve verilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde dede soyuna dayalı özgün inanış, erkân ve atalar kültürü ile ilişkili kutsal mekân anlayışının sürekliliği içinde, Sarayözü halkınca anlatılan tarihi ve dini bilgilerle, ocağın geleneksel yapısı açığa çıkarılmak istenmiştir.

2. Alevilikte Ocak Geleneği ve Amasya Alevi Ocakları

Alevilik; Ali yolunu takip eden, Ehl-i Beyt'e gönül veren, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi ile ivme kazanan ve İslamiyet öncesi Türk inançlarının da etkisiyle Anadolu'da yeni bir terkip oluşturarak yüzyıllardır devam eden bir inanç yolu olarak adlandırılabilir (Irmak ve Hamarat, 2018: 211). Alevilik, Türklerin en eski devirlerine kadar uzanan, zaman ve mekân boyutunda çok çeşitli dinî, siyasî, sosyo-ekonomik ve kültürel bir takım etkenlerin oluşturduğu bir senkretizmdir (Ocak, 2000: 22). Soya dayalı tarikatlar olarak varlığını sürdüren Geleneksel Alevilik ise bütün dinî telakkî ve uygulamalarını da tasavvuf ve tarikat hayatı çerçevesinde şekillendirmiştir (Üçer, 2005: 183). Geleneksel Alevilikte, Tanrı-Evren/İnsan ilişkisinde daha çok vahdet-i vücud anlayışı hâkimdir (Üçer, 2009: 81). İlham ve

keşfi birinci derecede bilgi kaynağı olarak gören Alevilikte esas, orijinal haliyle “Üçler” şeklinde isimlendirilen “Hak-Muhammed-Ali” kabulüdür. Hak; Allah’ı, Allah’ın varlığı ve birliğini; Muhammed Hz. Muhammed’in peygamberliğini ve son peygamber olduğunu; Ali ise Hz. Ali’nin evliyanın piri ya da velâyet makamının piri olduğunu ifade eder; dolayısıyla bu kalıp ifade ve telakki tasavvuf ekollerinin temel kabullerinden Ulûhiyet, Nübüvvet, Velâyet prensibini ifade eder (Üçer, 2009: 80).

Türk Heterodoks İslam’ı olarak tanımlanan Alevilik, “ülkemizde homojen bir özellik taşımayıp, heterojen, bölgeden bölgeye hatta yöreden yöreye değişebilen özellik taşımaktadır. Çünkü Alevi geleneğinde törenlerin yapılış biçiminde, okunan dua ve nefeslerde ve yapılan semahlarda, musahiplik ve düşkünlük gibi geleneksel kurumlarda farklılaşmalar bulunduğu görülmektedir (Yıldız, 2003: 2-3). Türk Aleviliği, İslam’ın kabulüyle konargöçer topluluklarda eski inanç kalıntıları ve yeni inancın terkihiyle form kazanmıştır. Bu nedenle Alevi geleneğe dayalı inancın “oluşumunda eski ve yeni pek çok unsurun birleştiği ve özellikle İslamiyet’in Türkler tarafından kabul edilmesinden önceki belli kültürel unsurların Alevi inanç ve uygulamaları içinde günümüze ulaştığı görülmektedir” (Ekici ve Öger, 2007: 1358).

Alevi inanç sistemi (erkân/yol) içerisinde soy esaslı sürdürülen ve veli kültü merkezli oluşarak tarih boyunca yine bu bağlamda güncellenen ocak sistemi, dede ve talip topluluklarının tamamını, birbirleriyle olan bağlantıları üzerinden kapsayacak kadar geniş bir yayılma alanı gösteren inanç merkezli, sosyo-kültürel bir yapılanma özelliği gösterir (Akin, 2017: 240). Dolayısıyla ocak kavramının bir sentez düşünce ürünü olarak Alevi topluluklarının inanç yapıları üzerinde şekillendirici bir etkisinin olduğu ve kendine özgü bir inanç hüviyeti oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu işlevsel inanç unsurunun aydınlığa kavuşturulması Türk kültür servetinin varlığını sergilenmesi bakımından önem taşımaktadır.

Türk halk inançlarında kült olarak nitelenen ocak kavramı, atalar kültü ve ateş kültünün izlerini barındıran bir inanç evrenini karşılayarak geçmişten günümüze varlık bulmuştur. Kökeni üzerine farklı görüşlerin bulunduğu ocaklar, Anadolu’da atalar kültünün bir tezahürü olarak soy anlamını içeren örgütlenmeler biçiminde görülmektedir. Alevi itikadında ehlibeyt soyundan geldiğine inanılan; baba, şeyh, pir gibi isimlerle anılan ve mensubu olduğu cemaatin dini görevlerini yerine getirmesini sağlayan, toplumsal rehberliği ile aynı zamanda sosyal yaşamı da düzenleyen bilgin kişilere dede denmektedir. Ocak da bu kişilerin soylarına vurgu yapan bir kavramdır. Ocağın rehberi olan dede dışındaki kimseler de talip olarak isimlendirilmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak, Aleviliğin 16. yüzyıl başında eski Türk kabile hiyerarşisinin, mistik bir ruhla sentezinden ibaret bir cemaat teşkilatına tahavvülüyle, eski kabile şefleri ve dinî reisler olan Türkmen babalarının zamanla Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilen dedelere dönüşerek, soylarının ocak adı verilen kutsal dede soylarını meydana getirdiğini, Alevi zümrelerinin ise bu ocaklara bağlanmış olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu ocakların her biri Alevilik bünyesinde bir tarikat sayılabilir

(2003: 49). Bugün itibarıyla daha çok Alevi ismiyle anılan gelenek, aslında her biri ayrı bir ocaktan oluşan topluluklardan teşekkül eden bir yapıdır. Bu gelenek mensupları geleneksel olarak ocak sistemine dayanmaktadır. Bu ocakların hemen hemen tamamı kendi ocağının evliyası olarak kabul edilen kişilerin isimleri ya da sıfatları üzerinden adlandırılmıştır (Üçer, 2019: 389-390).

Anadolu Aleviliği, aidiyeti ocaklara bağlı bir özelliğe sahiptir. Dede ocağıyla ona bağlı olan talip topluluğunun ilişkisinin sürekli olması, Alevi toplulukların tarih içinde izini sürmek için eşsiz bir fırsattır. Aleviliğin ve Alevi toplulukların tarihi, bu ilişki dikkate alınmadan incelenemez ve aydınlanamaz (Ünlü, 2013: 76-77). Alevilerde her dede ve talip ailesi bir ocağa dâhildir. Ocak sistemi dışında bir Alevi düşünülemez. Herkesin dede olsun talip olsun bu sistem içerisinde belirlenmiş bir konumu söz konusudur (Yaman, 2011a: 541). Dolayısıyla Alevi geleneğe mensup topluluklarının cemaat yapılanması ocak disiplinine bağlıdır (Tuğrul, 2019: 477). Alevi inanç sisteminde ocak merkezli yapılanma başıboş bir yapılanma değildir. Ocaklar arası muhteşem bir prizma ortaya koyan bir bağlantı ağı vardır. İnanç zümresince “el ele el Hakk’a” düsturu ile bu sistem kendi içinde bir inanç otokontrolü ortaya koymaktadır. Her ocağın bir üst ocağı vardır. Ocaklar ya serçeşme olarak gördükleri Hacı Bektaş Veli Ocağına ya da kendi içlerinde alt üst örgütlenmesi ile bir otokontrol sistemi kurmuşlardır. Anadolu’nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında mühim görevler alan bu ocakların yapılanma merkezleri de belirli bir sistem ve hatla oluşmuştur (Ersal, 2009: 46).

Her pirin bağlı bulunduğu bir mürşit ocağı, her dedenin talipleri bulunur. Her ocağın etki ve faaliyet merkezi bellidir. Ocaklar arasında mürşitlik, pîrlik ve rehberlik ilişkisi bulunmaktadır. Ocaklar arasındaki bu olağan makam sırasını ve sınıf gözetimini sergileyen yapı, geleneksel Alevilikteki dini ve sosyal yapılanmanın göstergesi olarak ocak, dede ve talip bağının devamlılığını sağlar. Bir başka deyişle geleneksel Alevilikte ocak ağının odağında mürşit ocağı bulunmaktadır. Dini ve sosyal teşkilatlanmadaki bu hiyerarşik kuruluşta mürşit ocağı bağlı bulunan ana ocak, pir ocağı ise bağlı olan ilişik ocağı ifade eder. Yani pir ocağının bağlı olduğu ocak mürşit ocağıdır. Pir ocağı için mürşit ocağının salt kılavuzluğu gereklidir. Mürşit ocağının da pir ocakları bulunmalıdır. Rehber ocağı pir ocağına bağlıdır. Görev alanında taliplerine yolun gereklerini öğretmek kılavuzlukta bulunur. Bunların hepsinin birbirine yükümlülüğü vardır.

Alevi topluluklarda inanca bağlı biçimde yaşamı tanzim eden ocaklar, topluluğu bir arada tutmak, esen kılmak ve kılavuzluk etmek görevini yüklenmiştir. Alevi ocaklarının sistematize edilmiş yapıları, uzun süreli varlıklarında önemli bir etmen olmuştur. Tuğrul bu durumu şöyle açıklamıştır: “Alevilikteki ocak sistemine göre, hangi ocağın kimlere pîrlik edeceği; ayrıca bir talip aşiretinin pîrlerinin kimler olduğu belirlidir. Taksime riayet etmek erkândır. Bir tâlibin kendi atasının pîrini bırakıp başkasını tutması câiz görülmemiştir” (Tuğrul, 2019: 478). Bununla birlikte bir rıza

yolu olan Alevilikte bazı özel durum ve uygulamalar mevcuttur. Razi olunmayan hallerde taliplerin razı olacakları bir pire ya da mürşide bağlandıkları olmuştur, ancak görüldüğü üzere ataya sadakat ve silsileye bağlılık, ocak geleneğinin özünü teşkil etmektedir.

“Dedelik veya ocak kurumu, eski Türk geleneklerinde bulunan şaman ve kam geleneği ile Türklerin İslam’la tanışmalarından sonra karşılaşılan hilafet veya imamet anlayışına bağlı olarak şekillenmiştir. Hz. Peygamberi ve Ehl-i Beyt’ini imam olarak gören, yani on iki imamı ve onun devamı olan dedeleri dinî lider kabul eden Alevi zümreler için ocakzâde olmak, dinî otorite olarak söz sahibi olmanın diğer adıdır” (Reñber, 2013: 162). Her ocak, çoğunlukla dini-mistik ve karizmatik inanç önderinin adını taşımaktadır. Ocak adını taşıyan şahsiyetin Ehl-i Beyt ve oradan da Hz. Muhammed’e uzanan bir soy silsilesi bulunmaktadır. Dede ise bir ocağa bağlı olarak bir yandan soyunu Hz. Muhammed’e dayandırır, dolayısıyla meşruiyetini bu şekilde ortaya koyar. Dedelik, kalıtsal olarak aynı soya mensup yani kan bağına bağlı olarak geleceğe aktarılır (Çeribaş ve Köse, 2018: 15).

Sözlü kültüre dayanan Aleviliğin en önemli yürütücüsü olan dedenin soy bağlantısının yanı sıra otorite olabilmesi için taşıması gereken birtakım ölçütler bulunmaktadır.² Dürüst, güvenilir ve adaletli olmak, toplumun çıkarlarını ve dirliğini gözetmek, hoşgörölü ve tevazu sahibi olarak yüksek bir ahlaki olgunluğa sahip olmak ve topluluğu ortak rehberliğinde birleştirebilme gücünü taşımak bu ölçütlerdendir. Dolayısıyla Alevi ocakları temelinde atalar kültürünün bulunduğu veli kültürünün yürütücülüğüyle, nesilden nesile aktarılan dini, ahlaki, sosyal bilgi ve davranışların, toplumsal düzende kalıcı ve derin tesirlerinin olduğu güçlü bir düzendir.³

Bu anlayışa bağlı biçimde ocak kalıtımın geleneksel olarak devam ettiği yöreler arasında Amasya da bulunmaktadır. Harun Yıldız’ın *Amasya Yöresi Alevi Ocakları* isimli çalışmasında da belirttiği üzere yörede Ağu İçen, Battal Gazi, Ali Bircivan (Pir Civan), Ali Seydi Sultan, Hubyar Sultan, İmam Rıza, Keçeci Baba, Pir Sultan Abdal, Piri Baba, Şah İbrahim Veli ve Seyyid Selahaddin ocakları ile Alevi topluluklarının sosyal ve dini yaşamlarını düzenleyen 11 ocak’lı hizmette bulunmaktadır (2011a: 228-242).

Geleneksel bölümlenmeye göre değerlendirildiğinde araştırma sahasında etkin olan Alevi ocaklarından Keçeci Baba Ocağı mürşit ocağı, Ali Pir Civan Ocağı ise pir ocağıdır. Yörede etkili olan diğer pir ocaklarından Hubyar Sultan ve İmam Rıza ocağı talipleri için Ağu İçen mürşit ocağı; Şah İbrahim Veli, Pir Sultan ve Ali Seydi Sultan ocağı talipleri için mürşit Dede Garkın ocağıdır. Bu ocak ve grupların içinde Hacı Bektaş Veli’ye bağlı olan Bektaşî gruplar ise Seyyid Selahaddin ve Battal Gazi ocaklarıdır.

Sözü edilen ocakların birçoğunun talip sayısı fazladır ve ana merkezleri Tokat, Malatya, Eskişehir, Sivas, Tunceli illerinde bulunmaktadır. Bunlar arasında çalışmaya konu olan Ali Bircivan Ocağı’nın da ilişkilendirildiği Keçeci Baba Ocağı’nın merkezi

Tokat ili Erbaa ilçesinde bulunmaktadır. Ocağın odak şahsı hakkında anlatılar dikkat çekicidir. “Halk arasında daha çok Keçeci Baba, Ahi Mahmud-i Veli, Gül Ahi Baba, Şah Mahmut Veli gibi isimlerle anılan zatın (Keskin, 2004: 92) buraya Horosan’ın Nişabur şehrinden geldiği ve Ahmet Yesevi’nin öğrencisi olduğu, soyunun on iki imamlardan İmam Rıza’ya dayandığı ve aynı zamanda Hacı Bektaş Veli’nin amcazadesi olduğu, 1349’da burada şehit düştüğü ve Selçuklu döneminin en son ahi babası olduğuna inanılmaktadır” (Keskin, 2004: 92, Ulu, 1997: 20, Temiz ve Peynirci, 1996: 222).

Ana kaynağı Tokat ili Hubyar Sultan köyü olan Hubyar Sultan Ocağı da Amasya yöresinde varlık gösteren önemli ocaklar arasındadır. Keçeci Baba gibi Hubyar Sultan da Ahmet Yesevî geleneğinin Anadolu’daki takipçilerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁴ Pir-i Türkistan Hâce Ahmet Yesevi Ocağı’na bağlı Hubyar Ocaklı dedeler Hacı Bektaş Veli’yi pîr ve serçeşme olarak kabul ederler. Hacı Bektaş Dergâhının postunda oturan ve onu temsil eden Çelebilerden icazetname almalarına karşın çoğu zaman bağımsız bir tarzda taliplerinin hizmetlerini görmektedirler (Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 104). Anadolu’da bulunan Alevi Ocakları içerisinde bulunan büyük pir ocaklarından biri olan ve ismini kurucusu Hubyâr Sultan’dan alan ocağın kuruluş tarihi hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte eldeki seçereye göre 13. yüzyılda kurulmuştur. Kurucusu Hubyâr Sultan’ın Beğdili Türkmen aşiretinden olduğu ve bu ocağın kurulmasında başta Beğdili aşireti olmak üzere birçok Türkmen aşiretinin rol oynadığı, gerek tarihi birtakım belgelerden ve anlatılardan anlaşılmaktadır (Coşkun, 2018: 120-126). Hubyâr Ocağı talip ve muhip mensupları, Tokat-Almus (eskiden Sivas-Hafik) Hubyâr köyü merkez olmak üzere Tokat-Sivas-Amasya-Çorum-Samsun-İzmit-Aydın-Manisa-Erzurum-Erzincan yörelerinde yoğun olarak bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Hubyâr dedelerinin Rusya/Kazan ve Azerbaycan taraflarına dedeliğe gittikleri anlatılmaktadır (Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 105; Kenanoğlu ve Onarlı, 2003: 182; Bakan, 2011: 39).

Anadolu Alevi ocaklarından bölgede nüfuzlu olanlarından bir diğeri olan Pirî Baba Ocağı ise Amasya yöresi Alevi ocaklarından en çok talibe sahip olanı olarak bilinmektedir (K. 3). 15. yüzyılda yaşamış bir Kalenderî dervişi olarak gösterilen Pirî Baba’nın yaşamı ile ilgili bilgileri yazılı kaynaklara yansımış anlatılardan öğrenmekteyiz. Bunlardan *Pirî Baba Menakıpnamesi*’ne göre “Piri Baba, Merzifon’un Narince köyündedir. Yedi sekiz yaşlarında iken annesi tarafından Merzifon’da bir ayakkabıcı ustanın yanına çırak verilmiştir. Eserde ilk olarak onun çıraklığı esnasında olağanüstü durumlarından bahsedilmekte, bu yaşta bile ibadetine çok düşkün olduğu ve öğle namazlarını Kâbe’de kıldığı, ustası su istediği zaman zemzem kuyusundan su getirdiği hikâye edilmektedir” (Şahin, 2007b: 279).

Yörede erkân yürüten ocaklardan İmam Rıza ocağının ana otoritesi olan İmam Rıza, yüzyıllardan beri Türkler arasında özel bir konuma sahip olmuştur (Seven ve Turan, 2014: 197). İmam Rıza ocağı Horasan’da kurulmuş ve bu öğretisi Anadolu başta

olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. 13. yüzyılda ortaya çıkan Moğol istilası sebebiyle İmam Rıza Ocağı mensupları, Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Tunceli, Erzincan, Malatya, Elazığ, Sivas illerine yerleşmiş bir kolu da Tokat, Yozgat ve Çorum illerini kendilerine yurt edinmiştir (Seven, 2010: 357-358). Amasya içerisinde ise Merkez'e bağlı Yassıçal beldesinin bir bölümü ile Göynücek ilçesine bağlı Çulpara köyü, İmam Rıza ocağının talip köyleridir (Yıldız, 2011b: 237).

Amasya yöresi ve doğu illeri ocak geleneği bağlamında etkileşimli durumdadır. Bu etkileşimin görüldüğü Alevi ocaklarından Ağuçan, Ağu İçen ya da Kara Donlu Can Baba Ocağı isimleriyle de bilinmektedir. Ağuiçen Ocağı, "genel anlamda Doğu Anadolu coğrafyasında yaygın olan bir ocak olup zaman içerisinde talip toplulukları, Amasya ili sınırları içerisine gelip yerleşmişlerdir. Ocak merkezi olarak Elazığ ili Palu ilçesindeki Sün köyü, Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı olan Karabakır (Sögütlütepe) köyü ve Malatya'nın Arguvan ilçesindeki Mineyik (Kuyudere) köyü olmak üzere üç yerleşim yeri öne çıkmaktadır (Aksüt, 2009: 167; Yıldız, 2011b: 235)." Gerçek adı Seyyid Temiz olan Ağuiçen'in, Seyyid Lokman Perende'nin torunu olduğu kabul edilir. Anadolu'ya diğer erenler gibi Horasan'dan geldiği bilinmektedir. "Pîr-i Pîrân" (Pirlerin Piri) olarak anılan Seyyid Lokman Perende ise İslam bilgini Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın torunudur (Rençber ve Acat, 2013: 177).

Amasya yöresinde bulunan ve Seyyid Gazi Ocağı olarak da bilinen ve merkezi aslında Malatya olan Battal Gazi Ocağı, "Hacı Bektaş Veli öncesi yapılan en eski ocaklardan. Battal Gazi Ocağı'nın Diyarbakır'daki merkezi Bismil'dir. Sözlü kaynaklara göre Bismil'e Malatya tarafından gelmişlerdir" (Akin ve Ekici, 2012: 237). Ayrıca "Bu ocağın dedeleri, hem Eskişehir'in Seyitgazi ilçesi, hem de Amasya'da yaşamaktadır. Amasya Merzifon ilçesinde Tekke Mahallesi ile yine aynı ilçenin Gümüştepe ile Balgöze köyleri ile Gümüşhacıköy'ün Korkut köyünde bu ocaktan gelen dedeler yaşamaktadır" (Yıldız, 2011b: 237-238).

Alevi kültür yerleşkelerinden Amasya-Malatya etkileşimini gösteren bir diğer merkez Şah İbrahim Velî Ocağıdır. Ocağın odağındaki evliya Şah İbrahim Velî burada diğer erenler gibi kerametleri ile ön plana çıkmaktadır. "Kendisi etrafında oluşan ocak, tarihsel kökleri itibariyle çok önemli bir geçmişe ve özel bir yapıya sahiptir. Şah İbrahim Velî, Anadolu'dan geniş ve etkili bir ocak yapısına sahip olduğu, günümüzde ocak mensuplarını yerleşim genişliği ve coğrafi dağılımı göz önüne bulundurulduğunda daha iyi anlaşılmaktadır" (Aytaş, 2011: 14). Anadolu Aleviliğinin en özgün ocaklarından birisi olan ocağın kökleri, Erdebil Tekkesi'ne kadar gider. Tarihsel gelişim sürecinde Türkmen oymak ve obaları içerisinde faaliyet gösteren Şah İbrahim Velî Ocağı mensuplarının daha çok Malatya, K. Maraş, G. Antep, Sivas, Erzurum, Tokat, Çorum, Yozgat, Adana, Ankara, Eskişehir, Mersin ve Denizli gibi yörelerde yoğunlaşmış olduğu görülür (Özerol, 2004: 119-138, Yıldız, 2012: 135).

Hizmet alanlarından biri Amasya olan ocaklardan Ali Seydî Sultan Ocağı da Malatya merkezlidir ve mürşidi Dede Garkın Ocağı'dır. Aksüt'ün Dede Garkın'ın halifesi olduğuna kesin gözle baktığı Ali Seydî Sultan ocağı üyeleri ve talipleri,

Malatya'dan Eskişehir'e kadar uzanan bir alana dağılmıştır (Aksüt, 2004: 89-101). Görüldüğü üzere Amasya yöresi Alevi ocaklarının oldukça geniş bir etki ve yayılım sahası bulunmaktadır. Her ocağın özeğinde kerametleri ile halkın muhayyilesinde iz bırakan eren ve evliyaların soyunu takip eden silsile ile geleneksel usulü yaşatan ocakzade dedeleri adâb ve erkân yürütmektedir. Bu çalışmada ise kaynak kişilerin naklettiği bilgilere göre Amasya yöresi Alevi ocakları içerisinde Piri Baba Ocağı'ndan sonra en fazla talip sayısına sahip olan ocak; Ali Bircivan Ocağı (K. 3), incelenmiş ve Ali Bircivan'ın menkıbevi yaşamı üzerinde durulmuştur.

3. Ali Bircivan Ocağı

Ocak geleneğinin hâkim olduğu yörelerden biri olan Amasya'da, kaynak kişilerin naklettiği bilgilere göre yaklaşık olarak 94 ocakzade bulunmakta, bunların neredeyse dörtte biri de Gümüşhacıköy ilçesinde yer almaktadır (K. 3). Dolayısıyla Gümüşhacıköy ilçesi Anadolu Aleviliğinin önemli görüş ve öğreti alanlarından biri olarak kabul edilebilir. Amasya yöresinde inanca bağlı yaşamı yöneten ocaklar arasında yer alan Ali Bircivan Ocağı, Türkmen Alevi topluluklarının itikat ve icralarının devamlılık gösterdiği bir yapıya sahiptir. Ali Pir Civan Ocağı'na bağlı taliplerin yaşadığı köy, şehir ve ülkeler ise şunlardır (K. 4, K.6):

Tablo 1: Ali Pir Civan Ocağı Talip Yerleşke Listesi.

İL/ÜLKE	İLÇE	KÖY/MAHALLE
Almanya		
Amasya	Gümüşhacıköy	Beden
Amasya	Gümüşhacıköy	Çavuşköy
Amasya	Gümüşhacıköy	Çetmi
Amasya	Gümüşhacıköy	Eslemez
Amasya	Merzifon	Diphacı
Amasya	Gümüşhacıköy	Doluca (Halaz)
Amasya	Gümüşhacıköy	İmirler
Amasya	Merzifon	Karacakaya
Amasya	Gümüşhacıköy	Karaköy (Balıklı Köy)
Amasya	Gümüşhacıköy	Keçiköy
Amasya	Merzifon	Kıreymir
Amasya	Gümüşhacıköy	Kırca
Amasya	Gümüşhacıköy	Kuzualan
Amasya	Gümüşhacıköy	Sallar
Amasya	Merzifon	Şamba

Amasya	Merzifon, Gümüşhacıköy	
Ankara		
Antalya		
Balıkesir		
Çanakkale		
Çorum	Osmancık	Seciyen
Düzce		
Erzincan		
Fransa		
İstanbul	Gaziosmanpaşa	
İstanbul	Sultan Gazi	Gazi Mahallesi
İstanbul	Sultan Gazi	
İstanbul	Arnavutköy	Haraççı
İstanbul	Bakırköy	Bağcılar
İstanbul	Küçükçekmece	Sefaköy
İstanbul	Büyükçekmece	Kumburgaz
İstanbul	Ümraniye	
İstanbul	Beşiktaş	Levent
İstanbul	Bağcılar	Güneşli
İstanbul	Esenyurt	
İzmir		
Kayseri		
Manisa		
Muğla		
Tokat	Turhal	

Ocağa adını veren Ali Bircivan hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. İsmail Onarlı'nın naklettiği bilgilere göre Ali Bircivan; “Türkmen Kızılbaş pirlereindir. Genç olduğu için Ali Bir Civan ya da Pir Ali Bircivan olarak anılmaktadır. Ali Pir Civan genç olmasına rağmen irfanı ile yörede büyük bir kitleyi kendisine bağlamış ve talip edinmiştir. Bayramî Melamilerinin önderi Pir Ali Aksarayı'nın oğlu Celebi Şeyhi İsmail Maşukî (1508-1528)'nin kitlesel örgütlenmesinden kaygı duyan Osmanlı yönetimi tarafından; “Oğlan Şeyh” diye ünlenen bu bilge kişi Şeyhülislam ve Ulemânın yargılaması sonucu verdikleri fetvayla “dinsizlik” suçlamasıyla boynu kesilerek öldürülmüştür. Tıpkı İsmail Maşuki gibi Ali Pir Civan'da bacısı ile zalim bir Osmanlı paşası tarafından Gümüşhacıköy kasabasında genç yaşta asılmışlardır” (Onarlı, 2001: 60-61).

Ocak mensuplarınca dile getirilen yaygın kabule göre ocak, on iki imamların sekizincisi olan İmam Rıza soyundan gelmektedir. Musa-i Sani'nin, İbrahim-i Sani ve

Şeyh Mahmut Veli isimli iki oğlu vardır. Hacı Bektaş Veli, İbrahim-i Sani'nin oğludur. Bir başkasına göre ise Hacı Bektaş Veli'nin amcası olan Musa-i Sani'nin oğlu Şeyh Mahmut Veli yani Keçeci Baba'nın Ali Haydar isimli bir oğlu vardır. Ali Haydar dört erkek bir kız çocuğuna sahiptir. Bunlar; Seyyid-i Cüneyd, Seyyid-i Pir Ali Bir Civan, Seyyid Selahattin, Seyyid Yusuf ve Sinem'dir. Şih Mahmut Veli ya da Ahmet-i Cemal, Ahi Baba veya daha çok bilinen ismiyle Keçeci Baba, Anadolu'ya gelerek Keçeci köyüne yerleşir ve dergâhını kurar. Anlaşıldığı üzere Keçeci Baba Ali Bircivan'ın babası ya da dedesidir. Bununla birlikte genel inanış Ali Bircivan'ın Keçeci Baba'nın torunu olduğu yönündedir. Kısacası Ali Bircivan Ocağı'nın, Keçeci Baba Ocağına bağlı olduğu anlaşılmaktadır (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4).

Ocakta anlatılan bir hikâyeye göre ocağın soyunun dayandığı İmam Rıza, o dönemde Horasan'da bulunmaktadır ve Keçeci Baba'nın babası Musa-i Sani ile dosttur. Musa-i Sani ve eşinin çocukları olmamaktadır. Günlerden birinde Musa-i Sani İmam Rıza'yı sofrasına çağırır ve ona şerbet ikram eder ama o yutacağı anda geri tükürür. İmam Rıza gidince Musa-i Sani'nin hanımı onun şerbetini içer. Bu şerbet onları çocuk sahibi yapar, böylece İbrahim-i Sani doğar. İbrahim-i Sani'nin de daha sonra Bektaş isimli bir oğlu olur. Böylece Keçeci Baba ve Hacı Bektaş'ın akraba oldukları düşünülmektedir (KK-1). Yukarıda değinildiği üzere İsmail Onarlı, Ali Bircivan'ın 1500'ü yıllarda yaşadığı bilgisini vermiştir. Kaynak kişilerin aktardığı bilgilerde ismi geçen İmam Rıza'nın ise 765 –819 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir (Kılavuz, 1989: 436). Ali Bircivan'ın dedesi kabul edilen Keçeci Baba'nın ise 13. yüzyılın sonları 14. yüzyılın başlarında yaşadığı anlaşılmakta (Maden, 2014: 149) ve dolayısıyla örtüşmeyen bu tarihi dönemler bu anlatıyı halk muhayyilesinin bir ürünü olarak değerlendirmemize sebep olmuştur.

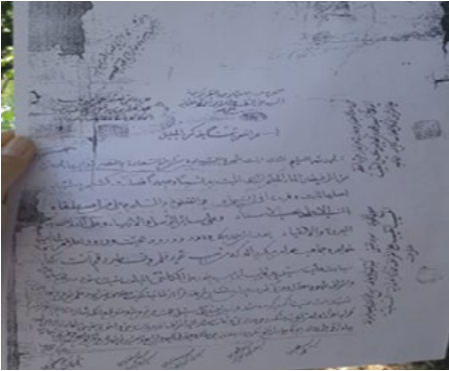
Bir başka anlatıya göre Keçeci Baba'nın oğlu Ali Haydar halkı aydınlatmak için gittiği Kızıl Elma'da şehit düşer. Dedeleri Keçeci Baba'nın yanında kalan Seyyid-i Cüneyd, Seyyid-i Pir Ali Bircivan, Seyyid Selehattin, Seyyid Yusuf ve Sinem ise dergâhta eğitim görürler. Büyük torun Seyyid Selahattin babası gibi halkı aydınlatmak ve doğru yolu göstermek için yola çıkmak ister ve dedesinden icazet alarak yola koyulur ve Sivas Şarkışla Yahyalı köyüne varır, ancak orada şehit düşer. Aziz Baba ve Altın Bıyık olarak da bilinen Seyyid Selahattin'in naaşı Yahyalı köyünde olmakla birlikte nazargâhı Tokat'tadır (KK-4).

Keçeci Baba'nın diğer torunu Seyyid Yusuf da ağabeyi gibi irşat etmek ister. Dedesinden icazetini alır ve öncelikle ağabeyi Seyyid Selehattin'i görmek üzere Sivas'a yola koyulur. Samsun Vezirköprü'de şehit olur ve halka hizmet görevini yerine getiremez. Ardından aynı emel uğruna 13. yüzyılın sonları 14. yüzyılın başlarında yaşadığı yola düşer. Ağabeylerinin türbelerini ziyaret eder, oradan Osmancık ve Gümüşhacıköy arasındaki İnegöl dağına gider ancak orada ağır yaralanır ve dostları tarafından Bağdat'a ulaştırılır. Bağdatlı ünlü şair Cüneyd-i Bağdadi'nin Seyyid-i Cüneyd olduğu düşünülmektedir (KK-4). Bu verinin de doğruluğu

tartışmalıdır. 13. yüzyılın sonları 14. yüzyılın başlarında yaşadığı düşünülen Keçeci Baba'nın torunu kabul edilen Seyyid-i Cüneyd'in, 909 yılında ölen (Ateş, 1993: 119) sûfi Cüneyd-i Bağdadî olmadığı açıktır.

Keçeci Baba'nın en küçük torunu Seyyid-i Pir Ali Bircivan'da ağabeyleri gibi halka doğru yolu göstermek için yola çıkmak ister ancak bu kez Keçeci Baba razı olmaz. Seyyid-i Pir Ali Bircivan da ısrarcı olunca Keçeci Baba ona kız kardeşi Sinem ile birlikte gitme şartıyla izin verir. Seyyid-i Pir Ali Bircivan ile Sinem, ağabeylerini ziyaret eder ve halkı aydınlatmak için verdiği mücadelede başarılı olur ancak günün birinde Sinem ile şehit düşerler. Öldürülme sebebi olarak Ali Bircivan gelecekte haber vermesi de gösterilmektedir. Padişahın büyücü olmakla itham edilen Ali Pir Civan'ı ve kız kardeşini, Hacıköy'ün meydanında astırdığı rivayet edilmektedir. Arkadaşları tarafından iki kardeş aynı mezara defnedilir. Birbirlerinin ayak ve başuçlarına defnedilen kardeşlerin mezarının boyunun 8 metre oluşu da buna bağlanmaktadır. Bu konu ile ilgili farklı görüşler de bulunmaktadır. Selvi boylu olarak nitelendirilen Ali Bircivan'ın uzun boyu sebebiyle ya da sekizinci imamın soyundan gelmesine ithafen de 8 metre uzunluğunda olduğu görüşü bunlar arasındadır (KK-4).

Ocaklılarca, hiç evlenmediği söylenen Seyyid-i Pir Ali Bircivan soyunu devam ettirenin ise Keçeci ocağından Büyük Ali ya da Dede Hoca olarak bilinen zat olduğu ifade edilmektedir. Ali Bircivan'ın türbesine nöbetçi olarak görevlendirilen Büyük Ali'nin türbeye varıp da oranın ıssız olması sebebiyle Gümüş yöresine yerleşmesinden sonra oldukça varlıklı hale geldiği anlatılmaktadır (KK-4). Büyük Ali'nin türbesinin nerede olduğu ise bilinmemektedir. Osmanlı Devleti tarafından Ali Bircivan Ocağına verilen şecerede ise Ehlibeyt'e ait bilgiler yer almamakla birlikte şecerede bulunan kişilerin Hz. Muhammed'in soyundan gelen kişilere verilen Seyyid sıfatı ile nitelendirildiği göze çarpmaktadır. Burada Osmanlı Devleti tarafından verilen yazılı soy şeceresi ve kaynak kişilerin verdiği şifahî bilgilerle ocağın şeceresini aşağıdaki tabloyla şöyle ifade etmek mümkündür (KK-3, KK-6):

Fotoğraf 1: Ali Pir Civan Ocağı'nın Osmanlı Türkçesi Yazılı Soy Şeceresi.

Tablo 2: Ali Pir Civan Ocağı Sözlü ve Yazılı Şeceresi.

İmam Rıza
Musa-i Sani
Şeyh Mahmut Veli (Keçeci Baba)
Ali Haydar
Seyyid Selehattin
Seyyid Yusuf
Seyyid-i Cüneyt
Seyyid-i Pir Ali Bircivan
Büyük Ali (Hoca Dede)
...
...
...
...
...
Mustafa b. Seyyid Kasım İstanbûlî
Selman b. Seyyid Kasım Gâyib
Seyyid Ramazan b. Seyyid Muhammed el-Merzifonî
Seyyid Muhammed b. Seyyid Abdilaziz
Seyyid Muhammed b. Muhammed
...
...
Deli Süleyman
Hacı Dede
Hüseyin Dede
II. Hüseyin Dede
Mehmet Dede
...
Veli Dede

Tablodan da anlaşılacağı üzere 14. yüzyılın başında yaşadığı düşünülen Ali Pir Civan'dan sonra silsileyi Büyük Ali Dede (14. - 15. Yüzyıl) devam ettirmiştir. Osmanlı Türkçesi ile yazılı soy şeceresinde isimleri verilen Mustafa b. Seyyid Kasım İstanbûlî, Selman b. Seyyid Pir Gâyib, Seyyid Ramazan b. Seyyid Muhammed el-Merzifonî, Seyyid Muhammed b. Seyyid Abdilaziz, Seyyid Muhammed b. Muhammed'in ise 16. yüzyılda ocağı devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. 17. ve 18. yüzyılda yaşayan dedelerin isimleri bilinmemekle birlikte, haklarında Köprülü

Mehmet Paşa ile ilgili anlatılar bulunmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde ocakzâde ve dedeler tarafından isimleri nakledilen Hacı Dede, Hüseyin Dede, II. Hüseyin Dede, yörede dedelik görevini yürüten kişiler olmuşlardır. 20. yüzyılda ise yürütücülüğünü Mehmet Dede'nin yaptığı ocakta, 21. yüzyıla kadar dedelik yapabilecek yeterliliğe sahip kimsenin bulunmayışı sebebiyle bir sonraki isim ancak 21. yüzyılda hizmette bulunan Veli Dede olmuştur (KK-3, KK-4).

Alan çalışmasında yapılan görüşmelerde varılan kanıya göre, yörede ocak anlayışının temelini atan kişi Büyük Ali yani Dede Hoca'dır. Zaman içerisinde Büyük Ali'nin ailesi genişledikçe Gümüş bucağından köye yerleşmeye başlamış, bu dönemde Köprülü Mehmet Paşa, Ali Bircivan ocakzadelerine desteklerde bulunmuştur. 200 yıl kadar önce görev yapan ve yürüyerek hacca gittiği için bu sıfatla anılan Hacı Dede'den sonra ise oğlu Hüseyin Dede dedelik görevini yürütmüştür. Hüseyin Dede'den sonra da II. Hüseyin Dede görevi devralır. Bununla birlikte II. Hüseyin Dede postta oturan dedenin oğlu değildir. Yalnızca Ali Bircivan Ocağı ocakzâdelerindedir. II. Hüseyin Dede'den sonra Mehmet Dede göreve gelmiştir. Mehmet Dede'den sonra dedeliği doğru düzgün yürüten biri çıkmamıştır. Bu nedenle ocakta bir süre dedelik yürütülemediği görülmüştür. Son yıllarda ise Veli Dede postta oturmaktadır. Veli Dede bu durumu şöyle izah eder: Dedeliğin yürütülemediği sırada ortaya birçok dede çıktı ancak gerçekten dede sıfatını taşıyacak kişiler değildi. Dede olmak için sadece ocakzâde olmak yeterli değildir. Önemli olan bilgi ve beceridir. Bilgi ve becerisi varsa birde ocakzâdeyse ancak o zaman dedelik yapılabilir (KK-4, KK-6).

Amasya ili Gümüşhacıköy ilçesi Sarayözü köyünde ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte Köprülü Mehmet Paşa'nın Gümüş'e ziyareti sonrası yapıldığı söylenen Ali Bircivan türbesi bulunmaktadır. Türbe II. Mahmut döneminde yıkıldıktan sonra tekrar yapılmıştır (KK-4, KK-5). Harun Yıldız'ın naklettiği bilgilere göre türbenin yapılış tarihi 1320/1902'dir (2011c: 280). Türbeye yapılan ziyarette öncelikle kapı kenarları öpülür ve ardından eşige niyaz edilir. Kutsal mekâna duyulan saygının bir karşılığı olarak öpülen kapı aynı zamanda Hz. Ali'nin ilmin kapısı olarak kabul edilmesinden kaynaklı simgesel bir davranıştır. Kapı eşigine niyaz ise dedenin temsil ettiği imamet soyuna biat edildiğini ve ona saygıyı ifade eder. Son olarak türbenin içindeki sanduka öpülüp dua edilir (KK-8).

Türbenin iki kapısı ve mezar sandukanın üstündeki örtü yeşil renktedir. Bu yeşil örtüden alan kişinin kötülüklerden korunacağına inanılır. Sandukanın üstünde ise üç geyik boynuzundan yapılmış *parpu* mevcuttur. Şifa bulmak amacıyla türbeye gelenlerin ağırlı bölgelerine sürülen parpuyla iyileşecekleri düşünülür (KK-7). İçinde Osmanlı tuğrası bulunan türbenin iç duvarlarında simgesel anlamlar içeren teslim taşı, boru, külah, kılıç, çiçek ve hayat ağacı gibi motifler yer almaktadır. Sembollerin sayısı birtakım nedenlere bağlanmıştır; örneğin on iki imamın 8. si olan İmam Rıza'nın soyundan gelmesi sebebiyle sekiz sembol içerdiği; beş sembolün Hz. Muhammed, Hz. Ali, Fatma, İmam Hasan ve İmam Hüseyin'i; üç sembolün ise Allah, Muhammed ve Ali kabulünü sembolize ettiği düşünülmektedir (KK-5).

Bu menkıbevi şahsın türbesinin etrafında gelişmiş birtakım inanç ve pratikler bulunmaktadır. Türbe günümüzde dilek amacıyla başvuru alan uğrak yerlerdendir. Türbenin dışında dilekte bulunmak için mum yakılan bir bölüm vardır. Mumun Hz. Ali'nin ve Ali Bircivan'ın nuru olduğu ve inananların yolunu aydınlatacağı düşünülmektedir. Dileği kabul olanlar kurban keserek lokma dağıtmakta, saç yapmaktadır. Şifalı olduğu kabul edilen suyunun özellikle solunum yolu hastalıklarının tedavide etkili olduğu söylenmektedir. Köyün girişinde yer alan ve iyileştirici gücü olduğu düşünülen bu çeşmenin suyundan şişelere doldurularak eve götürülür. Su tüketildikçe hastalık azalır ve tamamen bitince deva bulan kişi, eş-dost ve akrabayla bir araya gelerek türbeye gider, burada şükür niyeti ile kesilen kurban eti ile yemek yapıp yenir. Ayrıca Ali Bircivan Ocağı'na gelen hastalara ekmek, çörek yedirilip iyileşmesi için dua edilir. Halk arasında önemli kabul edilen, kerametleri ile öne çıkan ve olağanüstü özellikler yüklenen bazı zatlara atfedilmiş mezar yerleri olan türbeler, Ali Bircivan gibi dini misyonu olan kimselerin güç ve etkilerini öldükten sonra da kaybetmediklerini göstermektedir (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6).

4. Sonuç

Türk töresi ile biçimlenmiş Anadolu Aleviliğini dinsel ve kültürel olarak günümüze ulaştıran en önemli kaynak, dedeler tarafından nesilden nesile aktarılan sözlü gelenektir. Alevilikte adap ve erkânın yürütücüsü olan dede, bu bağlamda kültür hazinesi niteliği taşımaktadır. Tıpkı Orta Asya'daki kamlar, şamanlar gibi Alevi dedeleri de dini icraları yürüterek buldukları topluma hizmet etmektedir. Kendilerini Evlad-ı Resul olarak nitelendiren dedeler, Alevi yaşam biçiminin temel direği olarak varlık göstermektedir. İnanç ve pratiklerle topluma ulaştırılan kurallar geleneğin temeli olarak önem taşımaktadır. Ocak sisteminin başat ögesi olan dedeler ocak soyunun birer halkası olarak toplumsal ve manevi yükümlülüğü bulunan kimselerdir. Farklı kaynaklara ve geleneksel icraya sahip olan ocaklar soya bağlı bir silsile ile devam etmektedir. Amasya ocak geleneğinin sürdüğü köklü ve zengin bir yöredir. Bu zenginliğin nüfuzlu parçalarından Ali Bircivan Ocağı'na bağlı Karaköy, Topallar (Beden), Kırca, Kuzualan, Sallar, İmirler, Çetmi, Keçiköy, Seciyen, Doluca (Halaz), Çavuşköy, Eslemez, Şamba, Diphacı, Karacakaya, Kıreymir gibi talip köyler ocağın etkinliğini sergilemesi bakımından önem taşımaktadır. Bu talip köylerde yetişen ve ocağı temsil eden Yanyatan Ali Dede, İbrahim Dede, Müslüm Hoca, Nuri Dede, Sefil Mehmet gibi yörede kerametleriyle öne çıkmış isimler bulunmaktadır.

Ocaklar, Türkiye sahasında Alevi geleneğe bağlı toplulukların dini ve sosyal yaşamlarının düzenlenmesinde ve yönlendirilmesinde önemli kurumlardır. Günümüz şartlarının olağan etkileri gelenek bağlamında çözülüş yaşanmasına neden olmuştur. Bir taraftan genç kuşağın ilgisizliği ile yöreden yaşanan sürekli ve iç göçler, ocak ve talip ilişkisini, daha doğru bir ifadeyle dede ile talip bağımlı zayıflatmakta, diğer taraftan zaman zaman çeşitli erenleri anmak adına düzenlenen şenlikler geleneğe bağlılık hususunda canlandırıcı bir etkiye yol açmaktadır.

Sonnotlar

¹ Üçer'e göre konumu belli olmayan ocaklar kendilerine bağlı birimlere sahip olduklarından birer ana ocak olarak kabul edilebilir (2019: 367).

² Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yaman, 2011a: 550).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, Harun (2011a). "Amasya Yöresi Alevi Ocakları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (19), 228-242.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kenanoğlu, Ali ve Onarlı, İsmail (2002). "Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Toplulukları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 23, 29-111; Kenanoğlu, Ali ve Onarlı, İsmail (2003). *Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri*. İstanbul: Hubyar Kültür Derneği Yayınları; Bakan, Dilek (2011). "Alevi Bektaşî Geleneğinde Hubyâr Sultan". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Kaynaklar

Akın, Bülent ve Ekici, Metin (2012). "Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 63, 231-246.

Akın, Bülent (2017). "Alevilikte Ocak: Kavramsal Çerçeveye ve Tarihi Arka Plana Yeni Bir Bakış". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 17(2), 239-264.

Aksüt, Hamza. (2004). "Ali Seydî ve Seyit Ali Ocakları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 31, 89-101.

--. (2009). *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Yayınları.

Aytaş, Gıyasettin (2011). *Belgeler Işığında Şah İbrahim Veli Ocağı*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Merkezi Yayınları.

Atalay, Adil Ali (1999). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.

Ateş, Süleyman (1993). "Cüneyd-i Bağdadî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 119-121.

Bakan, Dilek (2011). "Alevi Bektaşî Geleneğinde Hubyâr Sultan". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Coşkun, Hasan (2018). "Anadolu Alevi-Bektaşî Toplumunun İnanç ve Değerlerinde Ahmed Yesevî İzleri (Hubyâr Sultan Ocağı Örneği)". II. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, Ankara.

Çeribaş, Mehmet ve Köse, Serkan (2018). "Alevi İnanç Sisteminde Dedelik Kurumu'nun Menşei Meselesi ve Dedelik Kurumu'na Dair Yeni Değerlendirmeler". *Motif Akademi* 22, 13-27.

Ekici, Metin ve Öger, Ahmet (2007). "Türklerde Ocak Kültü ve Bu Kültün Alevi İnançına Yansımaları". II. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni, Ankara.

Ersal, Mehmet (2009). "Alevi Kimliğine Ritüel ve Hiyerarşik Örgütlenme Merkezli Bir Bakış". *Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı*, Isparta.

- İrmak, Yılmaz ve Hamarat, Handan (2018). “Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15, 215-232.
- Kenanoğlu, Ali ve Onarlı, İsmail (2002). “Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Toplulukları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 23, 29-111.
- . (2003). *Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri*. İstanbul: Hubyar Kültür Derneği Yayınları.
- Keskin, Mustafa (2004). “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)”, *Dini Araştırmalar* 18, 89-101.
- Kılavuz, Saim Ahmet (1989). “Ali er-Rıza”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 436-438.
- Maden, Fahri (2014). “Keçeci Baba Ocağı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 71, 147-169.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2000). *Alevi-Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- . (2003). *Türkler; Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onarlı, İsmail (2001). “Ali Pir Civan Ocağı”. *Yol Dergisi* 13, 60-65.
- Özerol, Süleyman (2004). “Şah İbrahim Veli ile İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 30, 119-138.
- Rençber, Fevzi (2013). “Adıyaman Yöresi Alevi Ocakları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35, 159-170.
- Rençber, Fevzi ve Acat, Yaşar (2013). “Anadolu Aleviliğinde Şecere Geleneği -Bir Ağuiçen Ocağı Şeceresi Örneği”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 6, 175-200.
- Seven, Yusuf Can (2010). “İmam Rıza Ocağı’nda İnanç Uygulamalar”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 56, 357-370.
- Seven, Yusuf Can ve Turan, Fatma Ahsen (2014). “İmam Rıza Ocağı’nın Düşünce Yapısı ve Pratikleri Musahip Ceminde Görgü Erkânı”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 9 195-252.
- Şahin, Haşim (2007a). “Ocak”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 316-317.
- . (2007b). “Piri Baba”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 279-280.

- Temiz, Şehri ve Peynirci, Şükrü (1996). *Erbaa Tarih Coğrafya Ekonomi Kültür*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Basımevi.
- Tuğrul, Talip (2019). “Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocak Kültü”. *İslam Düşüncesi Araştırmaları* 10, 453-481.
- Ulu, Emin (1997). “Keçeci Baba, Ahi Mahmut Veli”. *Tokat Kültür Araştırma Dergisi* 10, 20-22.
- Üçer, Cenksu (2005). “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2, 161-189.
- . (2009). “Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülahazalar”. *Dini Araştırmalar* 33, 63-88.
- . (2019). “Alevi Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”. *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12 (2), 353-402.
- Ünlü, İhsan (2013). “Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı Tercan Örneği”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yaman, Ali (2004). *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar: Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*. İstanbul: K.A.S. Derneği Yayınları.
- . (2011a). *Alevilikte Dedelik Kurumu (Ocak Sistemi), Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. (Editör: Halil İbrahim Bulut), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- . (2011b). “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlamı ve Tarihsel Arka Planı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 60, 43-64.
- Yıldız, Harun (2003). “Amasya Yöresi Alevileri: Tarihçesi, İnançları, Örf ve Âdetleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- . (2011a). “Amasya Yöresi Alevi Ocakları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 19, 228-242.
- . (2011b). “Amasya Yöresi Örneğinde Alevi/Bektaşî Kültüründe İnanç Merkezleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 16, 471-480.
- . (2011c). “Alevi/Bektaşî Kültüründe İnanç Merkezleri: Amasya Yöresi Örneği”. I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, 1, Ankara.
- . (2012). “Şah İbrahim Velî Ocağı’nın Amasya Yöresindeki İzdüşümleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 63, 127-138.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Mehmet Pamukçu, 71, ilkokul mezunu, emekli, Amasya/ Merzifon, 2020.

KK-2: Ahmet Abacı, 86, ilkokul mezunu, emekli, Amasya/Merkez, 2020.

KK-3: Şafak Coşkun, 42, lise mezunu, usta, Amasya/ Gümüşhacıköy, 2020.

KK-4: Haydar Altun, 91 okur-yazar değil, imam, Amasya/ Gümüşhacıköy, 2020.

KK-5: Hasan Ocak, 58, üniversite mezunu, öğretmen, Amasya/ Merzifon, 2020.

KK-6: Veli Çal, 69, lise mezunu, müzisyen, Amasya/ Gümüşhacıköy, 2020.

KK-7: Nursever Çal, 46, ev kadını, Amasya/ Merzifon/ Diphacı Köyü, 2020.

KK-8: Zeynep Çal, 66, ilkokul mezunu, ev kadını, Amasya/ Merzifon/ Diphacı Köyü, 2020. (Endnotes)

